

۲۱۴۹۶۳۱۰

حکومت قانون

در ترازوی دیوان کیفری بین‌المللی

مؤلفان:

دکتر سید فاسم زمانی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر مهدی عبدالعزیزی

دکترای حقوق بین‌الملل و مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجید

www.ketab.ir

سرشناسه	: زمانی، سیدقاسم،
عنوان و نام پدیدآور	: حکومت قانون در ترازوی دیوان کیفری بین‌المللی / مولفان سیدقاسم زمانی، مهدی عبدالمالکی.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۵ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۵-۴۶۳-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: دیوان بین‌المللی کیفری
موضوع	: International Criminal Court
موضوع	: دیوان بین‌المللی کیفری -- اساسنامه‌ها
موضوع	: International Criminal Court-- Statutes
موضوع	: حکومت قانون
موضوع	: Rule of law
موضوع	: حقوق جزای بین‌الملل
موضوع	: International criminal law
شناسه افزوده	: عبدالمالکی، مهدی، ۱۳۵۸-
شناسه افزوده	: Abdolmaleki, Mahdi
رده بندی کنگره	: KZ۷۲۳۰
رده بندی دیویی	: ۳۴۵/۰۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۳۴۵۲۶۵
وضعیت رکورد	: فیبا

هرگونه تکثیر کتب یا مستحق چاپ بدون اجازه پدیدآورنده یا ناشر، خلاف قانون، شرع و اخلاق است. مؤلفان معذرت را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

حکومت قانون در ترازوی دیوان کیفری بین‌المللی

مؤلفان: دکتر سیدقاسم زمانی / دکتر مهدی عبدالمالکی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۹ تعداد: ۲۲۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و محصور «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۵-۴۶۳-۶

ISBN: 978-622-225-463-6

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۴۰۳۸۶

فروشگاه: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdpub.ir

E- mail: info@majdlaw.com

صفحه رسمی انتشارات مجد در اینستاگرام: [majdlaw](https://www.instagram.com/majdlaw)

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: [@majdlaw](https://www.t.me/majdlaw)

فهرست مطالب

۹	پیش‌گفتار
۱۷	فصل اول: حکومت قانون در جامعه بین‌المللی: از مفهوم شناسی تا ضرورت
۱۷	۱.۱. جامعه بین‌المللی و حکومت قانون: مفهوم شناسی
۱۷	۱.۱.۱. مفهوم حکومت قانون
۱۷	۱.۱.۱.۱. پیشینه تاریخی
۲۳	۲.۱.۱. مفهوم حکومت قانون
۳۰	۳.۱.۱. ویژگی‌ها و شاخص‌های حکومت قانون
۳۴	۴.۱.۱.۱. صورت قانون: مفهومی شکلی یا ماهوی؟
۳۴	۵.۱.۱.۱. مفهوم شکلی حکومت قانون
۴۲	۶.۱.۱.۱. مفهوم نوین حکومت قانون
۴۴	۱۶.۱.۱.۱. نداد به حقوق طبیعی
۴۵	۲۶.۱.۱.۱. نظریه اثبات‌گرای حقوقی
۴۶	۳۶.۱.۱.۱. نظریه واقع‌رایی حقوقی
۴۷	۷.۱.۱.۱. جایگاه قضات در تفسیر قوانین
۵۳	۲.۱. ضرورت حکومت قانون در جامعه بین‌المللی
۵۴	۱.۲.۱. جامعه بین‌المللی
۵۴	۱.۱.۲.۱. مکتب انگلیسی
۵۶	۲.۱.۲.۱. جامعه یا اجتماع بین‌المللی
۶۱	۳.۱.۲.۱. مبانی تشکیل جامعه
۶۴	۲.۲.۱. جامعه بین‌المللی: خیر مشترک
۶۵	۱.۲.۲.۱. مفهوم خیر مشترک
۶۷	۲.۲.۲.۱. خیر مشترک: قالب و محتوی
۷۲	۳.۲.۱. خیر مشترک در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی
۸۱	۱.۳.۲.۱. حکومت قانون: اولویت عدالت یا صلح
۸۱	۱.۱.۳.۲.۱. انتخاب عدالت یا صلح: ارزیابی جایگاه حکومت قانون
۸۴	۲.۱.۳.۲.۱. اجرای عدالت: استقرار حکومت قانون
۸۷	فصل دوم: استقرار حکومت قانون: تضمین عدالت کیفری بین‌المللی
	۱.۲. بی‌کیفر مانی جنایات بین‌المللی، مانعی اساسی در استقرار حکومت قانون در
۸۷	جامعه بین‌المللی

- ۱.۱.۱.۲. مصونیت ۸۹
- ۱.۱.۱.۲. تفسیر ماده ۲۷ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی ۹۲
- ۱.۱.۱.۲. ارجاع قضیه سودان به دیوان کیفری بین المللی ۹۸
- ۲.۱.۱.۲. تعهد مندرج در ماده ۱۰۳ منشور ملل متحد ۱۰۵
- ۳.۱.۱.۲. وضعیت حقوقی دولت غیرعضو اساسنامه دیوان کیفری بین المللی ۱۱۲
- ۲.۱.۲. ارجاع عدم همکاری دولت اردن در بازداشت عمر البشیر به دیوان ۱۱۶
- ۳.۱.۲. عفو ۱۲۲
- ۱.۳.۱.۲. انواع عفو و آثار حقوقی آن ۱۲۲
- ۲.۳.۱.۲. عفو: تقابل یا تعامل با حقوق بین الملل ۱۲۴
- ۱.۲.۳.۱.۱. اساسنامه دیوان کیفری بین المللی: ارزیابی عفو ۱۲۹
- ۴.۱.۱. مرور زمان ۱۳۱
- ۱.۴.۱.۱. عدد مرور زمان در حقوق بین الملل عرفی ۱۳۲
- ۲.۱.۲. جرم: مرور زمان: اعمال صلاحیت تکمیلی ۱۳۵
- ۲.۲. رابطه شورای امنیت ملل متحد به عنوان یک رکن غیرقضائی با دیوان کیفری بین المللی ۱۳۹
- ۱.۲.۲. شورای امنیت ملل متحد: اریخچه اقدامات قضائی ۱۴۰
- ۲.۲.۲. تفسیر بند ب ماده ۱۶ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی: ارجاع یک وضعیت توسط شورای امنیت ۱۴۲
- ۱.۲.۲.۲. پیشینه ماده ۱۳ اساسنامه در کنفرانس رم ۱۴۴
- ۲.۲.۲.۲. ارجاع یک «وضعیت» ۱۴۷
- ۳.۲.۲.۲. التزام شورای امنیت به ارجاع بر اساس فصل هفتم منشور ۱۴۸
- ۴.۲.۲.۲. کفایت ارتکاب یک جرم در صلاحیت دیوان ۱۴۹
- ۵.۲.۲.۲. تخییر یا تکلیف دادستان برای پذیرش ارجاع به دیوان امنیت ۱۵۰
- ۳.۲.۲. تفسیر ماده ۱۶ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی: تعلیق وضعیت توسط شورای امنیت ۱۵۴
- ۱.۳.۲.۲. پیشینه ماده ۱۶ اساسنامه ۱۵۴
- ۲.۳.۲.۲. کلیات ماده ۱۶ اساسنامه رم ۱۵۶
- ۳.۳.۲.۲. امکان ارزیابی مشروعیت قطع نامه های شورای امنیت توسط دیوان ۱۶۰
- ۴.۳.۲.۲. قطع نامه ۱۴۲۲ و پایبندی شورای امنیت به حکومت قانون ۱۶۸
- فصل سوم: چالشهای دیوان کیفری بین المللی جهت استقرار حکومت قانون در جامعه بین المللی ۱۷۳
- ۱.۳. صلاحیت ذاتی دیوان کیفری بین المللی ۱۷۳

فهرست مطالب [۷]

۱۷۵.....	۱.۱.۳. جرم انگاری کاربرد سلاح‌های شیمیایی به عنوان جنایت جنگی
۱۸۲.....	۲.۳. صلاحیت زمانی دیوان کیفری بین‌المللی
۱۸۳.....	۱.۲.۳. ماده ۱۱ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی
۱۸۶.....	۲.۲.۳. اصل عطف به ماسبق نشدن مقررات اساسنامه
۱۸۷.....	۳.۲.۳. اصل قانونی بودن جرم
۱۸۹.....	۳.۳. صلاحیت تکمیلی
۱۹۲.....	۱.۳.۳. عدم تمایل
۱۹۴.....	۳.۳. ناتوانی
۱۹۵.....	۲.۳. حمایت
۱۹۷.....	۳.۳. ارتباط صلاحیت تکمیلی با حکومت قانون
۲۰۰.....	۴.۳. استرداد با تعقیب جنایت کاران بین‌المللی: لزوم همکاری دولت‌ها
۲۰۳.....	سخن پایانی
۲۰۵.....	نمایه
۲۱۱.....	فهرست منابع

پیش گفتار

وقوع جنایات علیه بشریت، نسل زدایی، جنایات جنگی، تجاوز مسلحانه و بروز مختصات بین‌المللی و غیربین‌المللی نشان از یک حلقه مفقوده در جهان امروز است. حلقه‌ای که می‌توان گفت علت‌العلل اتفاقات ناگوار تاریخ بشر به ویژه در صد سال اخیر است. وجود هنجارها و رعا بین‌المللی از معاهده‌ای و عرفی، وجود نهادها و سازمان‌های بین‌المللی اعم از سازمان‌های قضائی و غیرقضائی نشان از درک اجتماع بین‌المللی از نقطه ضعف و بالاخص فهم نادر این حلقه است. اما این حلقه مفقوده چیست و چگونه می‌تواند، حداقل در حوزه حقیقت‌جویی بین‌المللی، آثاری همچون اجرای عدالت کیفری بین‌المللی برای محو بی‌کیفری پی‌گیر از وقوع جنایات فاحش بین‌المللی داشته باشد؟ به نظر می‌رسد پاسخ این سوال را نباید در سیستم‌هایی مانند نهادها، موسسات و سازمان‌های خاص جستجو کرد زیرا، وجود چنین ساختارهایی ابزاری برای اجرایی‌سازی مقرراتی است که نظم و نسق اجتماع بین‌المللی و احتمالاً در آینده، جامعه بین‌المللی را بر عهده دارند، بلکه باید نظامی را دنبال کرد که می‌تواند بین ساختارهایی را به نظم در آورد و به عبارت بهتر ناظم امور باشد.

جهان امروز به لحاظ وجود قوانین و مقررات چه به لحاظ کمیت و چه از نظر کیفیت اگر گفته نشود کاملاً مستغنی است اما در غالب موارد مهم و پی‌کنش‌پذیر دارای قواعد مناسبی است. با وجود این، این فقدان قوانین نیست که اجتماع هنوز هم به شدت دولت‌محور بین‌المللی را می‌آزارد بلکه عدم «حکومت قوانین» موجود است که مصیبت‌هایی مانند جنگ‌های جهانی و جنگ‌های داخلی کشورهای افریقایی، خاورمیانه و بالکان و آن و این همه جنایت فجیع را به بار می‌آورد. بنابراین آن حلقه مفقوده، «عدم حکومت قانون» در اجتماع بین‌المللی است که آثاری مخرب بر جای گذاشته، می‌گذارد و خواهد گذارد.

حکومت قانون چه در سطح داخلی و چه در سطح بین‌المللی، به عنوان یکی از دغدغه‌های بشر امروز، به معنای قدرت برتر قانون است. چنان که سازمان ملل متحد از دو دهه قبل تلاش‌های وسیعی را برای استقرار حکومت قانون در دو سطح ملی و بین‌المللی آغاز کرده است و چندین قطع‌نامه از جمله قطع‌نامه‌های A/Res/61/39- S/2004/616 - A/68/100 - A/Res/67/1 - A/Res/66/102 نیز تاکنون از سوی ارکان

مختلف سازمان به ویژه مجمع عمومی صادر شده است^۱ که در اغلب آن‌ها استقرار حکومت قانون در کنار توسعه حقوق بشر در قانون مأموریت‌های ملل متحد قلمداد شده است. اغلب این قطع نامه‌ها مجموعه‌ای از اقدامات را هم در سطح ملی و هم در سطح بین‌المللی در بر می‌گیرند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها تلاش برای ایجاد نهادهای قضائی مستقل است که به عنوان یکی از ابزارهای اصلی برای تحقق حکومت قانون تلقی می‌شوند. همچنین این اسناد به دنبال ایجاد تفکری برای استقرار قانون در اجتماع و جامعه بین‌المللی هستند. بر این اساس، کوفی عنان دبیر کل اسبق سازمان ملل متحد حکومت قانون را چنین تعریف می‌کند: «حکومت قانون مفهومی است که در قانون مأموریت سازمان ملل متحد قرار دارد. حکومت قانون به اصلی از حکمرانی اشاره دارد که همه افراد، نهادها و مؤسسات، اعم از عمومی و خصوصی، از جمله خود دولت، نسبت به قوانینی که اعلان عمومی می‌شوند، به طور مساوی اجرا می‌گردند، مستقلاً حکم داده می‌شوند و مطابق هنجارها و استانداردهای حقوق بشر بین‌المللی می‌باشند، دارای مسئولیت هستند. همچنین این استانداردهای تعاماتی برای تضمین تبعیت از اصول برتری قانون، تساوی در برابر قانون، مسئولیت در قبال قانون، عدالت در اعمال قانون، تفکیک قوا، مشارکت در تصمیم‌گیری، اقلیت حقوقی و اینجاب از خودسری و شفافیت حقوقی و عملی است.»^۲ این تعریف اگرچه تعریفی جامع از حرمت قانون نیست اما، می‌تواند راهنمایی برای آن چه اجتماع بین‌المللی در زمینه حکومت قانون به دنبال آن است، باشد.

برخی معتقدند حکومت قانون تنها معصوم به یک بخش نیست بلکه تمامی شئون زندگی حقوقی بشر را در بر می‌گیرد^۳ و این سخن کاملاً به جا است زیرا، این حکومت قانون است که می‌تواند نظم عمومی جامعه بین‌المللی را حفظ نماید. چنان که کوفی عنان نیز معتقد است «هیچ التیامی بدون صلح و هر صلحی بدون عدالت و هیچ عدالتی

1. A/Res/61/39, The Rule Of Law At The National And International Levels, 18 December 2006 - A/Res/66/102. The Rule Of Law At The National And International Levels. 13 January 2012 - A/Res/67/1. Declaration Of The High-Level Meeting Of The General Assembly On The Rule Of Law At The National And International Levels. 30 November 2012 - A/68/100. Annotated Preliminary List Of Items To Be Included In The Provisional Agenda Of The Sixty-Eighth Regular Session Of The General Assembly. 15 June 2013- S/2004/616. The Rule Of Law And Transitional Justice In Conflict And Post-Conflict Societies, Report Of The Secretary-General, 23 August 2004

2. S/2004/616. The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies, Report of the Secretary-General, 23 August 2004, Para 6.

3. Ambrus, Mónica, "Comparative Law Method in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights in the Light of the Rule of Law", Erasmus Law Review, Vol.02, 2009, P 353

بدون احترام به حقوق بشر و حکومت قانون نمی‌تواند وجود داشته باشد.»^۱ لذا حکومت قانون منشاء تحقق عدالت و صلح و امنیت بین‌المللی است. با وجود این، و با این درجه از اهمیت، تحقق حکومت قانون به دلیل وضعیت موجود اجتماع بین‌المللی و سیاست‌های حاکم بر آن هم چنان دور از دسترس می‌نماید، امری که به وضوح در وضعیت‌های اخیر جهان از جمله خاورمیانه و افریقا و ... قابل مشاهده است.

اگرچه حکومت قانون در ۲۰ سال اخیر مورد توجه مضاعفی قرار گرفته است اما، تاریخچه تئوری مفصلی پشتوانه آن است، تاریخی که به عصر فلاسفه یونان می‌رسد. هرچند معیارم حکومت قانون در معنای ظاهری آن روشن می‌نماید اما، فی الواقع موضوعی کاملاً سهل و ممتنع است. شاید هم به همین دلیل است که کمتر در طول سیر تطور این مفهوم، تعریفی صریح از آن ارائه و بیشتر به ویژگی‌های آن بسنده شده است. حکومت قانون در یک تقسیم‌بندی کلی و البته شهره‌ترین آن‌ها، به حکومت قانون شکلی و حکومت قانون امری قسمت می‌شود. عمده‌ترین تفاوت این دو آن است که حکومت قانون شکلی با حکومت شکلی قانون به موضوع اخلاق و عدالت در محتوای قانون ورود نمی‌کند. بدین معنی که اگر قانونی توسط مراجع ذی صلاح به صورت شفاف تصویب شد و مراحل شکلی ابلاغ را طی نمود از آن می‌توان به حکومت قانون تعبیر نمود. اما در حکومت ماهوی ضمن آن معیار این موضوع مطرح است به عادلانه و اخلاقی بودن قانون نیز توجه می‌شود. یعنی رکن این نوع حکومت قانون، قانونی است که محتوای آن اخلاقی و عادلانه باشد. بر این اساس اگر قانونی عادلانه نباشد و یا مطابق اخلاق نباشد نمی‌توان از حکومت قانون سخن به میان آورد. این موضوع بسیار با اهمیت است زیرا، سنجش عادلانه بودن قوانین در سطح داخلی و منصفانه بودن آن‌ها ملموس‌تر است چون مرجع قانون گذاری واحد است و اصولاً عدالت در یک کشور که تابع اصل نسبی بودن است. اما این امر در سطح بین‌المللی چندان آسان نیست و حرکت بر مدار حکومت قانون ماهوی احتمالاً کار را با مشکل جدی مواجه خواهد کرد چندان که موضوع نسبی بودن حقوق بشر و یا حداقل بخشی از آن، این امر را کاملاً می‌توان مشاهده نمود. بنابراین با توجه به کثرت اعضای اجتماع بین‌المللی به نظر می‌رسد که باید بیشتر بر سبیل حکومت شکلی قانون حرکت نمود.

یکی از ابزارهای تحقق حکومت قانون در حوزه حقوق کیفری بین‌المللی وجود مرجع قضائی مستقل، بی طرف و میرا از اقدامات گزینشی است که بتواند موضوع بی کیفری جنایات بین‌المللی نه تنها در سطح مقامات عالی رتبه، بلکه کلیه جنایتکاران را دنبال نماید.

1. Secretary-General Welcomes Rwanda Tribunal's Genocide Judgement As Landmark In International Criminal Law, Press Release Sg/Sm/6687, L/2896, 2 September 1998. Available at: <http://www.UN.org/News/Press/docs/1998/19980902.sgs6687.html>